

The bases of forming self-service skills of preschool children with difficult and (or) multiplied disabilities are discussed. The lines, sequence and terms of forming self-service skills of this children are described. There are theoretical and practical materials in the article. The problems of educating preschool children with significant or multiplied disabilities are discussed. The program «Self-service» for children of The Centre of Correction, Development and Rehabilitation is presented in the article. It may be useful for special class teachers, parents and those who involved in the system of special education.

Keywords: self-service, program, skills, preschool children with significant or multiplied disabilities, interaction.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376-056.36

О.М. Вержиховська

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІАГНОСТИЧНОГО КОМПОНЕНТУ ПІДГОТОВКИ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкриваються теоретичні основи щодо характеристики діагностичного компоненту підготовки розумово відсталих дошкільників до навчальної діяльності, а саме подається обґрунтування та аналіз цієї діяльності.

Ключові слова: діагностика, навчальна діяльність, розумово відсталі дошкільники.

В статье раскрываются теоретические основы относительно характеристики диагностического компонента подготовки умственно отсталых дошкольников к учебной деятельности, а именно подается обоснование и анализ этой деятельности.

Ключевые слова: диагностика, учебная деятельность, умственно отсталые дошкольники.

На сучасному етапі, за умови впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у нашій країні актуальним постає питання зміни стереотипів дошкільної освіти не лише дітей з нормальним розвитком, але й дошкільників з розумовою відсталістю, особливо гостро ця проблема постає при наданні спеціальної психолого-педагогічної допомоги дітям з легким ступенем розумової відсталості, які за вимогами інтеграції будуть навчатися в середовищі нормально розвинутих дітей, а також з дітьми різних нозологій. Ми вважаємо, що таке інтегроване поєднання дозволить змінити не лише систему підготовки до школи різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку, дасть змогу їм легше соціально адаптуватися до оточуючих, отримати необхідну спеціалізовану допомогу, але й змінити ставлення оточуючих до відповідної категорії дошкільників.

Дослідження психологічних основ та змісту питання щодо підготовки розумово відсталих дошкільників до навчальної діяльності потребує, насамперед, з'ясування теоретичних та практичних базових складових сутності, змісту, структурних компонентів та напрямків даного виду роботи. Підготовчим етапом даної роботи повинна виступати діагностична діяльність, яка здійснюється у роботі психолого-медико-педагогічної консультації та комісії, центрів ранньої психологічної корекції та реабілітації, під час адаптаційного періоду дітей у спеціальних дошкільних закладах, спеціальних дошкільних групах реабілітаційного центру, інтегрованих групах дошкільного закладу.

Діагностичне вивчення психічного розвитку дошкільників з різними нозологіями стає більш ефективним за умови правильного функціонування психолого-медико-педагогічних консультацій та комісій, центрів ранньої діагностики та корекції. На базі цього дефектологи, практичні психологи І.В.Дубровіна, А.Д.Андрєєва, Т.В.Вохняніна, А.А.Катаєва зазначають на тому, що відповідний ефективний рівень діагностичної роботи з дошкільниками залежить від правильних аспектів діяльності відповідних служб (наукового, прикладного та практичного), саме це гарантує подальший повноцінний психофізичний розвиток особистості, який є передумовою та основою мотивації їхньої подальшої діяльності.

В основу дослідження діагностичного компоненту підготовки розумово відсталих дітей до навчальної діяльності покладаються методологічні праці, зокрема з таких напрямків, як: дослідження психофізичного розвитку дошкільників в нормі (Л.С.Виготського, З.І.Калмикової, О.М.Леонтьєва,

О.Р.Лурія, Н.О.Менчинської, С.Л.Рубінштейна та інш.), з'ясування особливостей психофізичного розвитку розумово відсталих дітей різних вікових груп (Л.С.Виготського, П.Я.Гальперіна, Р.М.Боскіс, В.В.Давидова, В.І.Лубовського, В.В.Лебединського, С.Я.Рубінштейна, Т.В.Розанової, Н.Ф.Тализіної, Л.Й.Тигранової, М.Д.Ярмаченко, М.К.Шеремет та інш.), зокрема дошкільників з розумовою відсталістю (Н.Ю.Борякова, О.П.Гаврилушкіна, А.А.Катаєва, С.А.Миронова, Л.П.Носкова, Л.І.Плаксіна, Е.А.Стребелева, Н.Д.Соколова, У.В. Ул'єнкова та ін.).

При підготовці розумово відсталих дітей до навчальної діяльності ефективність корекційно-виховної роботи залежить від правильної своєчасної організації діагностичного (клінічного) психологічного вивчення. З цього приводу У.В. Ул'єнкова, при визначенні принципів організації корекційно-педагогічної роботи з дошкільниками, зазначала на залежності та єдності процесів діагностики і корекції. На її думку дошкільні групи є насамперед діагностико-корекційними. «Спостереження за динамікою розвитку дитини в умовах цілеспрямованої корекційної роботи займає важливе місце для визначення шляхів, методів конкретного змісту її на різних етапах навчання і виховання» [1, с.14-15].

На нашу думку першочерговим у психологічній напрямку діагностики та аналізу порушень психофізичного розвитку у розумово відсталих дошкільників виступає етіопатогенетичний підхід, який дасть змогу встановити етіологію і механізми, які визначають структуру дефекту при будь-якій формі розумової відсталості. Адже, системне та всебічне вивчення дитини є основою для вибору оптимального варіанту подальшої корекційної роботи з ними.

Говорячи про системність вивчення ми звертаємося до диференціальної діагностики, яка виступає з позиції продуманого, чітко визначеного та поетапного підходу щодо вивчення дошкільника. Як зазначають Л.С.Виготський, С.Я.Рубінштейн, М.К.Шеремет складність структури дефекту завжди визначається взаємодією внутрішньо системних порушень. Наприклад: З одного боку недоліки сенсорної сфери (сенсорно-перцептивної діяльності) не забезпечують достатньої чуттєвої бази для розвитку мислення і мовлення. З іншого боку, незрілість внутрішньомовленнєвих механізмів, слабкість словесної регуляції не дозволяють дитині на необхідному рівні узагальнювати сенсорний досвід, використовувати його в діяльності. Але слід не забувати про те, що усі ці недоліки вторинного порядку у розвитку дошкільників з розумовою відсталістю ґрунтуються, як зазначав Л.С.Виготський на базі їх первинного недоліку, або «ядра дебільності» - слабкість замикаючої функції кори головного мозку, інертність нервових процесів, підвищена схильність до охоронного гальмування, слабкість орієнтувальної діяльності [3, с.22].

У.В.Ул'єнкова зазначила на тому, що при проведенні діагностичної роботи необхідно враховувати принцип комплексного підходу, який повинен розглядатися з точки зору розвитку психіки у дошкільному віці специфіка якої така, що при різній локалізації порушень можуть спостерігатись подібні прояви. Наприклад, „безмовною”, що не говорить до трьох років, може бути дитина з порушенням слуху, розумово відстала, дитина-алалік, дитина із затримкою психічного розвитку церебро-органічного генезу. Їх відрізнити у ранній період розвитку можливо лише за умови всебічного комплексного вивчення дитини, зокрема з'ясування соматичного стану, слухових і зорових функцій, рухової сфери, пізнавальної діяльності, особистості дитини, виявлення рівня розвитку її мовлення, виявлення рівня сформованості знань, вмінь і навичок, що дозволяють правильно кваліфікувати стан дитини, прогнозувати її подальший розвиток в умовах адекватної педагогічної корекції.

Вивчення та аналіз концептуальних основ дослідження складної структури аномального розвитку, яку розробив Л.С.Виготський, а саме про актуальний та потенційний рівні інтелектуального розвитку дитини ми бачимо, що у процесі проведення діагностичного вивчення ми звертаємо увагу на динамічний характер зони актуального і найближчого розвитку дитини. Основними параметрами цього процесу виступає, на думку ряду дослідників (Л.А.Венгер, Е.Е.Кравцова, О.М.Леонтьєв, М.І.Лісіна, У.В.Ул'єнкова, М.К.Шеремет та інш.) характер співпраці дитини з дорослим при засвоєнні нових способів дій у різних видах діяльності(провідної для даного віку та її похідних) дозволяє встановити зону найближчого розвитку дитини, зокрема з'ясувати можливий у подальшому рівень наукованості дошкільника.

За даними досліджень А.В.Запорожець, Д.Б.Єльконіна, У.В.Ул'єнкової прояв відповідного рівня наукованості у дитини виступає в якості основного диференціально-діагностичного критерію при розрізненні інтелектуальних недоліків у розвитку дитини, а також при відмежуванні та диференціації подібних станів (розумова відсталість, первинна мовленнєва патологія, педагогічна занедбаність, затримка психічного розвитку церебро-органічного генезу).

Психологічне діагностичне обстеження повинно охоплювати не лише кількісне дослідження усіх сторін психічного розвитку дитини, але й ґрунтуватися на якісному аналізі отриманих результатів, що включає у себе: різні сторони сприйняття, розуміння та осмислення дитиною запропонованого експериментатором, психологом чи дефектологом завдання або мовленнєвої інструкції; виявлення

відповідного емоційно-мотиваційного, особистісного ставлення до запропонованого виду діяльності, а власне зацікавленості або не зацікавленості завданням.

Характеристика якісних складових діагностичного обстеження повинна враховувати наступні уміння дитини, а саме: орієнтуватися в умовах завдання чи інструкції, обирати адекватні способи виконання діагностичних вправ, діяти за наочним та словесним зразком або за інструкцією, програмувати власну діяльність без допомоги дорослого, поопераційно виконувати різні за ступенем та змістом завдання, проводити поточний та підсумковий контроль власної діяльності, знаходити та виправляти помилки, оцінювати результат, що вказує на рівень розвитку саморегуляції, співпрацювати з дорослим, характер цієї співпраці, приймати та обирати необхідний варіант допомоги згідно до інструкції.

С.Я.Рубінштейн, А.А.Катаева Е.А., Стребелева, досліджуючи процес психологічного вивчення старших дошкільників з розумовою відсталістю на предмет якісного аналізу їх психічного розвитку, стверджують, що усі вище перераховані уміння у даній категорії дітей не сформовані, базова причина цього явища полягає у порушенні інтелектуальної діяльності та активності вище зазначених дітей.

Суттєвий та глибокий аналіз теоретичних праць А.Віпії, А.Геззел, Й.Шванцар, Д.Б.Єльконіна, М.К.Шеремет, Т.С.Комарова, Т.Н.Доронова, А.Й.Григор'єва, В.І.Завіна та ін. дав нам змогу побачити, що діагностичне вивчення дошкільників ґрунтується на використанні критеріально-діагностичних методик, які спрямовані на визначення рівня психічного розвитку кожної дитини. У зв'язку із цим діагностичні завдання необхідно добирати з урахуванням: вікових, психофізіологічних та індивідуальних особливостей обстежуваної дитини, провідного виду діяльності дошкільника(предметно-практичної чи ігрової), онтогенетичних закономірностей становлення його психічних функцій.

А.Л.Венгер, А.В.Запорожець, І.Б.Поніманська займались питанням діагностики рівня психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі. Вище перераховані дослідники звертали увагу на етапи індивідуального обстеження дітей, що дасть змогу надалі правильно організувати їх підготовку не лише до спілкування і діяльності з однолітками, але й до подальшої сумісної навчальної діяльності.

Психологічне діагностичне вивчення є передумовою «подальшої побудови педагогічного процесу, який має завдання корекції аномального розвитку дітей з психічними та фізичними вадами, необхідне детальне вивчення цих дітей, в першу чергу, виявлення особливостей їхньої навчальної діяльності» [3, с.3].

При проведенні обстеження дошкільників з розумовою відсталістю необхідно використовувати адаптовані, до особливостей психофізичного розвитку даної категорії дітей, психодіагностичні методики. Такі методики дозволяють враховувати різний рівень інтелектуального розвитку дошкільників з розумовою відсталістю однієї вікової груп, перш за все розвиток у них таких психологічних процесів, як: мислення та мовлення, які чітко диференціюють їх розумову діяльність. Отже, на думку І.Г.Єременко, В.Є.Турчинської, Н.О.Менчинської, У.В.Ул'єнкової, М.К.Шеремет існує взаємозалежність між рівнем сформованості психологічної готовності до навчання у школі та рівнем розумового та мовленнєвого розвитку дітей.

В.І.Дубровіна особливе місце, при проведенні діагностичного обстеження психологічної готовності до школи, відводить вивченню:

- індивідуальних особливостей дітей, а саме їх інтересів, нахилів, здібностей;
- рівня сформованості таких особистісно-вольових характеристик, як: самосвідомості, самооцінки, спрямованості, ціннісних орієнтацій, впевненості у собі та довіри до себе;
- позитивного чи негативного психологічного клімату в мікро- та макросередовищі, яке оточує дитину, зокрема звертається увага на встановлення рівня продуктивності та ефективності спілкування дітей з дорослими.

При діагностиці готовності дитини до навчання у школі науковці (І.В.Дубровіна, А.Д.Андрєєва, Т.В.Вохняніна) звертали увагу на дослідження передумов розвитку навчальної діяльності, параметрами яких виступають уміння дітей:

- свідомо підкорювати свої дії правилам, узагальнено визначаючому способу дії,
- орієнтуватися на задану систему вимог,
- уважно слухати того, хто говорить і точно виконувати словесні завдання,
- самостійно виконувати завдання за сприйнятим зоровим зразком [6, с.35].

Діагностика загальної готовності до школи дає змогу виявити та вивчити індивідуальні здатності дитини до навчання, встановити та спланувати подальші загальні та індивідуальні шляхи подолання негативних особливостей формування психіки дітей з порушенням інтелекту, враховуючи їх основний недолік – розумову відсталість.

Перед проведенням психолого-педагогічної діагностики Л.С.Виготський вважав, що необхідно вивчати увесь комплекс симптомів, що характеризують дане порушення у дитини [3, с.30]. Зокрема дефектологи повинні з'ясувати:

- історію психофізичного розвитку дошкільника з розумовою відсталістю, мається на увазі особливості вікового розвитку дитини, при цьому особлива увага звертається на своєрідність становлення дитини у критичні періоди;

- історію мікро- і макро- соціального виховання особистості, а саме в умовах сім'ї, дошкільного закладу та в оточенні однолітків.

Історія розвитку та виховання дошкільника допомагає встановити повний психологічний діагноз розвитку та взаємозалежності у нього психічних процесів, а також визначити вікові відставання і прогалини у становленні тієї чи іншої психічної функції.

Схема діагностичного обстеження повинна враховувати не лише принципи, методи та зміст психологічного обстеження дітей, але й принципи та зміст подальшої типової та індивідуалізованої програм корекції їх психічного розвитку. З цього приводу У.В.Ул'єнкова при розробці діагностичних методик вивчення дошкільників із затримкою психічного розвитку, які можливо також використовувати і з розумово відсталими дошкільниками, визначила наступні напрямки роботи щодо підготовки дітей до школи:

- вивчення природи психолого-педагогічного аспекту рівня готовності до навчання,
- розробка загальних та індивідуальних шляхів і засобів подолання зниженої навченості,
- визначення, як відбувається компенсація негативних особливостей готовності до навчання у школі в адекватних педагогічних умовах,
- розробка теоретичних та організаційно-методичних принципів психолого-педагогічної діагностики та корекції зниженої навченості.

Вище перераховані завдання не лише підкреслюють необхідність проведення психологічного вивчення розумово відсталих дітей на предмет з'ясування рівня їх підготовки до школи, але й подальшої організації корекційно-виховної роботи з ними.

Для своєчасного встановлення низького рівня готовності до школи необхідно надавати методичну та роз'яснювальну допомогу педагогам і батькам, які працюють з розумово відсталою дитиною. Особливо гостро ця проблема буде вставати перед багатопрофільними реабілітаційними центрами та дошкільними закладами загального призначення, які впроваджують інтеграцію у виховний процес, а саме поєднують виховання нормально розвиненої і дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. З цього приводу, паралельно з діагностичним обстеженням, необхідне вирішення наступних проблем:

1. Психологічна освіта педагогічного персоналу та батьків.
2. Створення позитивного клімату в мікро- і макросередовищі, в якому перебуває дитина.
3. Організація та регулювання взаємовідносин дорослого з дитиною.
4. Допомога дитині в адаптації до соціального оточення.
5. Налагодження взаємовідносин дітей з однолітками.
6. Вироблення рекомендацій щодо корекції відхилень у їх розвитку.

На нашу думку, психодіагностична робота потребує попереднього встановлення психологічних передумов та з'ясування причин низького рівня готовності дітей з розумовою відсталістю до навчання у школі, що можливо за умови правильного встановлення типології та проведення діагностики індивідуально-типових особливостей даної категорії дітей.

Підводячи підсумок вище сказаному ми можемо зазначити на тому, що систематична комплексна психолого-педагогічна діагностична робота у взаємодії з педагогічною корекцією протягом необхідного часу надалі забезпечить диференціацію дітей, а саме визначить мінімальний чи максимальний рівень сформованості їх здатності до навчання у школі.

Список використаних джерел

1. Борякова Н.Ю. Ступеньки развития. Ранняя диагностика и коррекция задержки психического развития у детей. Учебно-методическое пособие. – М.: «Гном-Пресс», 1999. – 56 с.
2. Венгер Л.А. Воспитание психологической готовности к систематическому обучению // Дошкольное воспитание. – 1985. – №7. – С.43-46.
3. Готовність дітей зі зниженим слухом до навчання у школі: Монографія / М.К. Шеремет. – К.: ІСДО, 1990. – 104 с.
4. Григор'єв А.Й., Завіна В.І. Психолого-педагогічна діагностика. – Кіровоград: ТОВ «ІМЕКС-ЛТД», 2006. – 489 с.
5. Катаева А.А., Стребелева Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика: Учебник для студентов педагогических вузов. – М.: ВЛАДОС, 1998. – 208 с.

6. Руководство практического психолога: Готовность к школе: развивающие программы / Под ред. И.Д.Дубровиной. – М.: Академия, 1990. – 96 с.
7. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. – К.: Педагогічна думка, 2000. – 286 с.

The article reveals the theoretical basis for the training component of the diagnostic characteristics of mentally retarded preschoolers to educational activities, namely served basis and analysis of this activity.

Keywords: diagnosis, learning activities, mentally retarded preschool children.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376 – 056. 24

О.А. Віннікова

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАЖКИМИ І МНОЖИННИМИ ПОРУШЕННЯМИ В РОЗВИТКУ

У статті приводиться обґрунтування складу освітніх областей для дітей дошкільного віку з важкими і багаточисельними порушеннями в розвитку, що навчаються в умовах установ нового типу.

Ключові слова: дошкільники з важкими і багаточисельними порушеннями в розвитку, освітній процес.

В статті приводиться обґрунтування складу освітніх областей для дітей дошкільного віку з важкими і багаточисельними порушеннями в розвитку, що навчаються в умовах установ нового типу.

Ключевые слова: дошкольники с тяжелыми и множественными нарушениями в развитии, образовательный процесс.

В Республике Беларусь центр коррекционно-развивающего обучения и реабилитации (далее - центр) - учреждение нового типа, обеспечивающее получение специального образования лицами с тяжелыми и (или) множественными физическими и (или) психическими нарушениями в соответствии с их познавательными возможностями. В Законе Республики Беларусь «Об образовании лиц с особенностями психофизического развития (специальном образовании)» от 18.05.2004г. даны следующие формулировки: «тяжелые физические и (или) психические нарушения - это физические и (или) психические нарушения, подтвержденные в порядке, установленном законодательством, выраженные в такой степени, что получение образования в соответствии с образовательными стандартами (в том числе специальными) является недоступным, и возможности обучения ограничиваются получением основ знаний об окружающем мире, приобретением навыков самообслуживания, получения элементарных трудовых навыков и элементарной профессиональной подготовки»; «множественные физические и (или) психические нарушения – это два и более физических и (или) психических нарушений, подтвержденных в порядке, установленном законодательством»[1]. Таким образом, данная категория детей характеризуется сложной структурой дизонтогенеза, в составе которой не менее двух первичных нарушений, не позволяющих усваивать специальные программы.

Обучение таких детей является сложным и специфическим процессом, поскольку они имеют нарушения интеллекта, моторики, поведения, деятельности и всей личности в целом. Это обуславливает особые образовательные потребности, следовательно, создание специального программного обеспечения образовательного процесса.

В настоящее время в Республике Беларусь создан учебный план для центра коррекционно-развивающего обучения и реабилитации, учебные программы для учащихся 1 – 9 классов. Однако не определены предметные области обучения, отсутствует учебный план, программа для дошкольников, воспитывающихся в таких центрах. Это не позволяет осуществлять преемственность в обучении детей с тяжелыми множественными нарушениями в развитии.